

végzett tevékenység kölcsönhatása hogyan érvényesül, a megoldás mennyi időt vesz igénybe és közben milyen jellegű hibákat követ el és így tovább.

A kísérlet tapasztalatait összegezve J. A. Ponomarjov arra a következtetésre jutott, hogy a minőségileg magasabbrendű szakaszokba történő átmenet közvetlenül összefügg azzal, hogy az oktatás mennyiben realizálja a gyermek fejlődési lehetőségeit, elsősorban azért, hogy a tanulóknál a „fejben” történő feladatmegoldás képességét bontakoztassa ki és ezáltal kiküszöbölje a mechanikus „magoltatást”, amely szinte szükségszerűen jelentkezik azoknál a tanulóknál, akik a belső síkon történő gondolkodási tevékenység megfelelő szintjét nem érik el.

DUBA GYULÁNÉ

Szeged, Madách utcai általános iskola

A levél tanítása az általános iskolában

A levél nem önálló műfaj, csak keret, sajátos jellege, hogy közvetlen. A levélkeretben belül az alsó tagozatban csak elbeszélést írnak a tanulók. A felső tagozatban elbeszélést, leírást, illetve elbeszélést leíró részekkel, jellemzést és értékelést íratunk.

A tanterv a *negyedik osztályos* fogalmazás tanításánál a következőket írja:

„A levél tartalma (levélben is elbeszélhetjük, azt ami történik). A levélírás formai ismeretei: a megszólítás, a búcsúzás és az aláírás. A keltezés. A boríték helyes címzése. Üdvözlét-írás a levelezőlapra. A levelezőlapra írás formai ismeretei.”

A negyedik osztályban — a tapasztalat szerint — a tanulók többségénél ezek az ismeretek szilárdak.

A levélről tanult ismereteiket az *ötödik osztály* nem bővíti. A tankönyv Petőfi: István öcsémhez c. versénél a feladatok 3. pontjában ad alkalmat a levélről tanultak felelevenítésére.

„Már az alsó tagozatban tanultatok a levélírásról. Tudjuk, hogy a levelet megszólítással kezdjük, búcsúzással és aláírással fejezzük be. Nagyon fontos a levélben a keltezés is. Válaszoljunk most Petőfi levelére levél formában!”

* A feladatok 5. pontjában ezt olvashatjuk:

„Levél formájában számoljatok be nagyszületeknek, vidéki pajtásotoknak a gyakorlati foglalkozásról, vagy egy úttörőélményről!”

Hogyan készült a János vitéz? c. olvasmány után a feladatok 3. pontjának b) pontjában ezt olvashatjuk:

„Petőfi felolvasása végére ért, költőtársai elragadtatással fogadták Kukorica Jancsi meséjét. Számoljatok be az eseményről levél formában!”

Még egy lehetőség kínálkozik ötödikben levélíratásra. Petőfi: Hortobágy, dicső rónaság c. költői levélrészletének tanításánál. A leírás szépségét, a tájhoz fűződő érzelmeket itt is jól lehet gyakoroltatni. Jó példa annak a megfigyeltetésére is, hogy érzelem nélkül szürke az ember; nagyon szeretni, elragadtatva gyönyörködni is meg kell taní-

tani tanulóinkat. A levél közvetlen hangja az érzések őszinte kifejezésére nagyon alkalmas.

A fenti házi dolgozatok formájában megírt fogalmazásban mentik át tehát a levélírásról 4. osztályban tanultakat a 6. osztályig.

A 6. osztályban elbeszélés, leírás, illetve elbeszélés leíró részekkel szerepelhet levél keretében.

A 7. osztályban jellemzés, főleg elbeszélő jellemzés.

A 8. osztályban levélkeretbe értékelő, bizonyító műfajt, illetve ismertetést is lehet.

Milyen hangnemben írathatók levelet tanítványaimmal. A hangnemet megszabhatja: 1. kinek írok, 2. miről írok.

Egy fogalmazási óra keretében a levél hangnemét, a kinek és miről kérdés alapján vizsgáljuk.

<i>Kinek:</i>	<i>miről:</i>	<i>hangnem:</i>
<i>Jóbarátomnak:</i>	Vetélkedő a táborban Megnéztük a Bánk bánt	Közvetlen, kedélyes, tréfás Komoly, értékelő
<i>Egy szovjet pajtásnak:</i>	Ilyen vagyok én? Milyen vagy te?	Kedélyes, vicces. Kedélyes, vicces.
<i>Édesanyámnak:</i>	Első élményem a táborban Új barátra leltem	Bizalmas, komoly vagy tréfás Bizalmas, komoly
<i>Édesapámnak:</i>	Az üdülő bemutatása	Komoly, vagy túlzó, esetleg ironikus
<i>Egy kedves barátomnak:</i>	Tanulmányi vetélkedő	Komoly
<i>Igazgató bácsinak:</i>	Bizonyítvány-másodlatra volna szükségem	Komoly, majdnem hivatalos.

Nevelésünknek van egy hiányossága, hogy szinte csak bizalmas, közvetlen hangú, esetleg udvarias hangú kérési levél írására tanítunk. A hivatalos levelek fogalmazására egyáltalán nem térünk ki. Egy régi polgári iskolai tankönyvet lapozva döböntem arra rá, hogy mennyivel világosabban látták a tankönyvírók azt, hogy az 50 év előtti tanítványainknak milyen hivatalos levelet kell az életben majd írni. Tudjuk e mi azt, hogy általános iskolát végzett tanítványainknak milyen hivatalos levelet kell majd fogalmazniuk? Nem is tanítjuk meg rá. Pedig erre is szükség volna.

Gyakoroltatni kell a megszólítást a levél témájával és hangnemével összefüggésben: A téma és a hangnem összefüggését már egy órán gyakoroltam. Az előbbi óra témájához és hangneméhez szerkesztünk megszólításokat. Pl. melyik témához melyik megszólítás illik?

Anyucim! — Kedves Édesanyám! — Drága Jó Szüleim! — Kedves Komám! — Kedves Béla! — Kedves Barátom! stb.

Hogyan szólítanál meg engem? — Kedves Tanár Néni! Miért túlzás a Drága Jó Tanár Néni!

Hogyan kell megszólítani igazgató bácsit?

Milyen levél következhet az Igazgató Bácsi! — s milyen a Tisztelt Igazgató Úr! — után?

Egy fogalmazásgyakorló órán foglalkozom a levél bevezetésével. Itt kísért leginkább a sablon.

„Leveledet megkaptam, melynek nagyon örültem. Köszönöm kérdéseted én jól vagyok. Ti hogy éltetek?”

Gyakoroltatni kell azt is, hogy leírással, esemény elbeszélésével, de párbeszéddel is lehet levelet kezdeni.

A tábor első élményei címhez pl. ilyen bevezetést írtak tanulóim:

„Kanyargós úton, sűrű zöld fák és bokrok között vitt bennünket a kisvasút. Lélegzet-visszafojtva lestük, melyik kanyarból bukkan elő az erdészház, amely otthonunk lesz két hétig. Végre ránkmosolygott piros teteje, fehér fala, zöld ablakkerete, s a mellette elterülő nagy, füves rét. Hurrá lesz hol futballozni!”

Ugyanehhez a levélhez ilyen bevezetést is írtak:

„Mikor érünk már oda? Nézd, számoca! Ott meg málna! Lehet majd barangolni? Vigyázz, kanyar! Fogódzkodj! Ilyen kérdések és felkiáltások hangzottak el míg vígakat füttyentve, helyenként nehézkesen szuszogva vitt bennünket az erdei kisvasút álmaink teljesedése, a turistaház felé.”

Ugyanehhez a címhez vitatkozó formában:

„No Marikám, most végképp meggyőződtem, hogy nincs igazad! Összkomfortos kényelem. Jó, jó, de ez még annál is jobb. Igen, sátorban alszunk, s a szél időnként meg-megrázza. Igaz patakban mosdunk, fürdünk, s ez hideg. De el tudod képzelni, milyen izgalmas, érdekes sátorban mesélni egymásnak? Kikukucskálni a holdvilágos erdő sejtelmes sötétjébe? Gátat építeni az alig bokáig érő patak vize elé. Esténként önfeledten énelkenni, tréfálni a tábortűz körül? Felfedezni az erdő ezer érdekességét, szépségét? S enni, amit magunk főztünk? Még hogy ez nem olyan jó ízű mint az otthoni? Látom, elhúzod a szád amikor ezeket olvasod. Csak egyszerű próbálnád meg!”

A levél fő részében természetesen a témából következő műfajhoz kell a tanulóknak alkalmazkodni. Itt szokták tanulóink elfelejteni, hogy levelet írnak. Elbeszélik az eseményt, élményt, sokszor szépen tagolva, élénkítve, de elvesztik kapcsolatukat azzal, akinek a levelet írják. Meg kell tehát tanítani őket arra, hogy közvetlen kapcsolatukat a címmel megtartsák.

Ilyen mondatok beleszővésével szoktam én ezt a feladatot megoldani:

— Képzelheted, hogy izgulunk! El sem tudod képzelni, milyen gyönyörű volt! Tudom ez Neked is tetszett volna. Nagyon szeretném, ha Te is látnád! Biztosan Te is gondolkodtál volna, hogy mit tegyél. Nagyon sokat mesélek még erről Neked. Örülök, ha Te is megismerkednél vele. Írd meg erről a véleményedet! stb.

A befejezés változatos megszerkesztésére is fel kell hívni a tanulók figyelmét: Összegezd az elmondottakat! Vagy vond le a tanulságot, vagy fogalmazd meg, hogy mi következik az elmondottakból stb.

A búcsúzás is sokszor jelent a tanulóknak problémát, különösen olyan esetekben, amikor az előkészítésnél nem a levél jelleget hangsúlyoztuk, hanem az elbeszélő, leíró, jellemző, értékelő jelleggel foglalkozom bővebben. Nem szabad tehát csak mellékesen megjegyezni, hogy mindezt levélformában írd le. A búcsúzás hangulata természetes következménye az egész levél hangvételének. Tréfás, kedélyes a levél befejezése:

Jót kacagtunk tehát. Igazán sajnálom, hogy Te nem lehettél itt. Otthon majd mi is rendezünk hasonló tréfás versenyt. Ide már ne írd, mert két nap múlva indulunk haza. Szeretettel ölel barátod:

Keltezés...

Zoltán

Komolyabb hangvételű levélnél pl. *édesanyámnak* így fejezték be a levelet:

Jó itt, de azért örülök, hogy nemsokára otthon lehetek. Addig is sok szeretettel küldöm kézsókomat:
Kelt...

Pista

Nagymamának:

Jó egészséget kívánok és kezeit csókolom:

Kelt...

Kati

Ha barátjának ír, ne csak tőle búcsúzzon, hanem szüleitől is.

Édesapádnak add át üdvözetemet, Édesanyádnak kézcsókomat. Téged pedig ölel barátod:

Kelt...

Zoli

Néhány olyan udvarias levél írására is felhívom a figyelmet, mint pl. ha valaki egy barátjánál nyaralt, s természetesen a barát szülei gondoskodtak róla, akkor a hazatérés után egy levélben is megköszöni szívességüket.

Arra is fel kell hívni a figyelmet, hogy mikor Zoli, mikor Zoltán és mikor Ács Zoltán az aláírás. A következőkben azt vizsgálom, hogy melyik osztályban, milyen anyagrészhöz kapcsolva végzem el ezeket a gyakorlatokat, illetve hogyan készítsem elő a két iskolai dolgozatban írt levelet.

A 6. osztályban a *Toldi* IV. énekéhez kapcsolva a tankönyv feladatának 4. pontja alapján íratom az első levelet házi feladatként. „Írjatok levelet Toldi nevében édesanya számára! A házi feladat előtt felhívom a tanulók figyelmét hogy a szeretet és a tiszteleten kívül Toldi nehéz helyzete szabja meg a levél komoly hangvételét. Toldi végtelen elkeseredését, alig csillanó reményét, s édesanyja iránt érzett féltő szeretetét kell mondatokba foglalni, s levél keretben megírni. A házi dolgozatot javítom s az osztály levélírással kapcsolatos tudásszintjét megállapítom.

Az 59. órán *Arany Jánoshoz és Válasz Petőfinek* c. versekhez kapcsolódóan a *költői levél* fogalmát tisztázzuk. A tankönyv feladatainak 5. pontja alapján a második házi dolgozatot levél formában kell a tanulóknak elkészíteni. A tankönyv feladatok 5. pontja így hangzik: Iskolai tanulmányaitok során ti is írtatok már levelet. Tudjátok, hogy a levélben elbeszélhetünk eseményeket, leírhatunk valamit, jellemezhetünk valakit (ez túlzás, mert sem leírást, sem jellemzést nem írtunk még levélben). Azt is tudjátok, hogy a levél hangja közvetlen, kötetlenebb, s néhány formai követelménye is van. Ilyenek: annak a megszólítása, akinek a levél szól (pl. Kedves Barátom!), befejezésül pedig a levelet keltezni is szokták, s írja alá is írja a nevét. Írjatok levelet barátotoknak, ismerőseiteknek a következő témákról: Legkedvesebb olvasmányom. A mi szép városunk. Jövőre üdülj te is nálunk! (Meghívó levél külföldi levelező társnak arról, milyen szép tájakat, városokat láthat itt nálunk.) Ennek a házi feladatnak előkészítésénél az értékelésénél külön foglalkozunk a megszólítás helyességével. Kik hogyan helyes megszólítani? A megszólítás helyesírása, a búcsúzás helyessége. *Cvirkák: A kis csalogány* c. elbeszéléséhez kapcsolódóan a feladatok 1. pontját adom fel. „Utazzatok el képzeletben az elbeszélés színhelyére, s írjátok meg levélben magyartanárotnak, mi lett a kis csalogány sorsa! Először a levél vázlatát készítsétek el: Megszólítás, bevezetés. A helyszín (leírás). A kérdezősködés (elbeszélés) stb.

A levél írásánál is szükséges vázlatot készíteni. A házi feladat tehát a vázlatírás és annak alapján a levél megírása.

A levél közvetlen hangnemét gyakoroltatom *Katajev: Távolban egy fehér vitorla* c. regényének *Gombok* c. részletével kapcsolatban feladott házi feladat alapján.

Írd le az eseményt távol élő barátodnak. Komoly téma, komoly hangnem, a hozzáfűzött érzelem, együttérzés elmondása a feladat.

Fekete István: Három fej kukorica c. elbeszélésével kapcsolatban a könyv feladatának 3. pontját adom fel: Levél Édesapámnak. — A novella főhőse nevében íratok levelet, amelyből kitűnik, hogy nem felejtette el a régi leckét. Az édesapához s tanítasához fűződő érzés őszinte, meleg hangvételt biztosít a levélnek.

A 79. órán a három örs három anyaggyűjtési feladatot kap. 1. Látogass meg egy építkezést! 2. Látogasd meg egyik új városrészünket! 3. Vedd számba nevezetesebb középületeinket! Készíts feljegyzéseket a látottakról! A 81. órát készségfejlesztésre hasz-

nálom. A levél változatos bevezetését és befejezését gyakoroltatom az előző óra anyaggyűjtését felhasználva.

Ezután következik a dolgozat megírása. Levél formában írt elbeszélés leíró részekkel. Egyéni, de irányított vázlat. Új lakást kaptunk. Épül-szépül városunk, címekkel.

A dolgozat egyben felmérése is mindannak, amivel a 6. osztályban a levélírással kapcsolatban bővítettük a tanulók tudását. A dolgozat értékelésénél ezek adják a szempontokat. Tehát meggondolt, a levél tartalmához és hangulatához illő-e a megszólítás és összefügg-e ezzel a búcsúzás. A levél hangnemének a közvetlenségen belül megfelelő-e akinek és amiről szempontjából vizsgálva a hangvétele. A bevezetés és a befejezés változatos megfogalmazása sikerült-e?

Ezzel befejeztük a levélírást tanítását a 6. osztályban. Nyelvtanból a földrajzi nevek-nél a levél cím helyesírásával foglalkozunk. A személyes névmásoknál a Te és Ön levélbeni helyesírására is kitérünk. A közneveknél a családtagok neveinél felelevenítjük, hogy a levélben a megszólítás minden szavát nagy kezdőbetűvel írjuk. Pl.: Kedves Őcsém!

A 7. osztályban az írásbeli kifejezőképesség felmérésénél a 6. osztályban tanult fogalmazási ismeretekből két nagyon lényeges dolgot kell feleleveníteni, a jellemzést és a levelet. Ezért írtam felmérésnek levél formájában jellemzést.

A 7. osztály célja a levélírást menetének az ismeretek gyakorlása, megszilárdítása. Az első ezzel kapcsolatos házi feladatot *Petőfi Sándor 4. levele Arany Jánoshoz* c. költői levélhez kapcsolódva adjuk fel. A közvetlen hangon kifejezett gondolatokat figyel-tetjük meg. Ismételjük a költői levélről tanultakat. Írásbeli feladat: Írjatok levelet barátotoknak, amelyben közvetlen hangon, őszintén kifejezitek baráti érzelmeiteket! Ne hízelegj!

Azt, hogy levélkeretben különböző fogalmazási műfajt alkalmazhatunk Arany János levele *Petőfi Sándorhoz* c. költői levélhez kapcsolódva gyakoroltatjuk. A könyv feladatainak 7. pontját adjuk fel írásbeli házi feladatnak: Válasszatok a következő témák közül és levélben számoljatok be róla:

- a) Tavaszodik (leírás),
- b) Petőfi és Arany barátsága (elbeszélés),
- c) Az én legjobb barátom (jellemezés).

A levél közvetlen hangjához illik a kérdő, óhajtó mondat. A házi feladat elő-készítésénél és értékelésénél különös figyelmet fordítunk a fogalmazási műfajok sajátos jegyein kívül az eleven kapcsolatot biztosító mondatokra.

A *nagyenyesi két fűzfa* c. mű 2. részéhez kapcsolódó feladatok első pontjával kapcsolatban adjunk még fel levélírási feladatot: Megtörtént az első izgalmas esemény. Írjatok meg levélben egy barátotoknak úgy, mintha személyesen végignéztétek volna! Az előkészítésnél és értékelésnél a bevezetés és befejezés változatoságát vizsgáljuk, ismét-eltjük a 6. osztályban szerzett ismereteket.

A negyedik és egyben az utolsó levelet ebben az osztályban *Jókai Mór: A köszívű ember fiai* c. regénye alapján íratjuk. A könyv feladatainak 11. pontja szerint. Írjatok levelet egy barátotoknak, amelyben mint szemtanúk mondjátok el Baradlay Richard és Alnocz ezredes találkozását! Az előkészítésnél a különféle mondatfajták helyes alkalmazására, mint a feszültség megteremtésének egyik eszközére hívom fel a tanulók figyelmét. Az együttérzés magas hőfokú megnyilatkoztatása is célja a levélnek.

A 8. osztályban befejezzük a levélírást tanítását. Az elbeszélés, leírás és jellemzés ismeretanyaga is lényegesen bővül ebben az osztályban, ezért a levélírással kapcsolatban nem adjuk fel sok előkészítő házi feladatot.

A tankönyv két levelet ajánl. Az első dolgozat címei között találunk egyet. Köszönöm a pákkt (Levél Misi édesanyjához Misi nevében). Ezt nem szoktam dolgozat-címnek adni.

Solohov: Emberi sors című művével kapcsolatban a feladatok 5. b) pontjában javasol levélírást adom házi feladatnak. Ezt meg szoktam íratni, de inkább a tanulók jellemének fejlődését, a hála vagy hálátlanság megnyilatkozását vizsgálom a házi feladat alapján.

A tankönyvtől eltérve tehát a levélírást gyakorlását a következőképpen végzem a 8. osztályban.

A II. dolgozat leírás. Itt érik el a leírásról tanultak a legmagasabb fokot az általános iskolában. Ennél a dolgozatnál a térbeliség érzékeltetésére már tudatosan használják a helyhatározókat, mutató névmásokat. A képszerűséget a mértékkel alkalmazott jelzőkkel, hasonlatokkal, megszemélyesítésekkel fejezik ki. A hangulat kifejezésére: tudatosan használt hangulatfestő szavakat alkalmaznak. Világosan megfogalmazzák a dolgozatírás előtt a levélírást célját. Tehát, hogy milyen érzésüket, gondolatukat akarják a tájjal, a természeti jelenséggel kapcsolatban kifejezni. Hogy álló, vagy mozgó képet akarnak-e bemutatni s azt milyen nyelvi eszközökkel érik el. Kézenfekvő, hogy a dolgozat előkészítése során ebből egy levelet is írassunk. Hiszen távoli országokban élő levelező pajtásnak a levelezés során be kell mutatni hazánkat, városunkat stb.

Tehát a 36. órához kapcsolódóan levélkeretbe foglalt leírást adok fel házi feladatnak. Miután ezen a készségfejlesztési órán a leírást gyakoroltuk. A III. dolgozat levélkeretbe foglalt elbeszélés, értékelés vagy ismertetés. Ennek előkészítése.

Az 51. órán készségfejlesztési órát tartok. Itt feleleventjük a levélről eddig tanultakat.

Tehát a keret, a megszólítás megfelelő megválasztása, a bevezetések változatos megfogalmazása, az ismertetés műfaji vonásainak betartása a tárgyalásban. A búcsúzás hangulati illeszkedése az előbbi részekhez. Az aláírás összefüggésben a megszólítással.

„*Amit most olvastam!*” címmel adok házi feladatnak könyvismertetést. Az 52. órán szintén levél a házi feladat. Köszönet a jótettért. Levél Csoszogi bácsinak József Attila nevében. Elbeszélés: milyen öröm a József családban az emberi együttérzés és a fillér. Az érzelmek szerény megnyilatkozása.

A levél tanításával kapcsolatosan az ismeretek bővítését, gyakorlását a 63. órán fejezzük be.

Itt összegezzük a következőket:

1. Mi a levél? A tanulók határozzák meg.
2. Milyen formai kellékei vannak a levélnek?
3. Milyen fogalmazási műfajt használhatsz levélkeretben?
4. A levél közvetlen hangján belül milyen árnyalatokat különböztetünk meg?
5. Hogyan függ össze a kinek és miről kérdése a levél hangulatával, a megszólítással, a búcsúzással?
6. Milyen mondatokkal sikerül a levélíró és a címzett közvetlen kapcsolatát megtartani a levélben?
7. Mit tudunk a levél bevezetésének és befejezésének változatos megfogalmazásáról?
8. A levélnek mindig van mondanivalója. A mondanivaló világos kifejtéséhez szükséges a vázlatírás.
9. Milyen helyesírási tudnivalók fűződnek a levélhez?

A 64. órán íratjuk a III. dolgozatot. Műfaja: levélkeretben foglalt elbeszélés, értékelés, illetve ismertetés. „*Megszerettem József Attilát*” a cím, amelyben a maguk szerény ismereteik alapján megpróbálják értékelni a József Attiláról és költészetéről tanultakat.

Kisebb érdeklődésű csoportnak ajánlható az ismertetés „*Legkedvesebb könyvem*” címmel.